

NÁSILÍ V RODINĚ A MEZINÁRODNÍ ÚNOS DÍTĚTE JAKO NÁSLEDEK

Abstrakt: Článek se zabývá problematikou násilí v rodinách s mezinárodním prvkem, kdy řešením této konfliktní situace je útek rodiče s dítětem do země, z níž rodič pochází. Často jsou tyto situace spojeny zejména se skutečností, že si osoby, které se rozhodnou založit rodinu v zahraničí, neuvědomí všechny důsledky svého rozhodnutí a nezajímají se o právní režim své životní situace. Nadále se domnívají, že ačkoliv žijí trvale v zahraničí, stále spadají pod jurisdikci své rodné země a orgány jejich rodného státu jsou příslušné a schopné řešit veškeré jejich problémy a problematické životní situace. Článek uvádí několik faktorů, které mohou mít vliv na vznik krizové situace v mezinárodní rodině, stručně definuje mezinárodní únos dítěte, a rozebírá specifika návratového řízení v případech, kdy v rodině docházelo k domácímu násilí. Věnuje se rovněž problémům spojeným s dokazováním domácího násilí, k němuž mělo docházet v jiné zemi, a otázce postavení dítěte jako přímé a nepřímé oběti domácího násilí. V závěru autorky shrnují doporučený postup, jak řešit problematickou situaci výskytu násilí v rodině s mezinárodním prvkem, aniž by konflikt ještě musel být vyhrocen řešením mezinárodního únosu dítěte.

Klíčová slova: rodina, domácí násilí, mezinárodní únos dítěte, obvyklé bydliště, řízení o navrácení

*Sumum crede nefas animam praeferre pudori
et proptemvitam vivendi perdere causas.¹
Decimus Iunius Iuvenalis (c. 60-140 A.D.)*

ÚVOD

Tendence posledních let ukazují na narůstající počet partnerských vztahů, v nichž jeden z partnerů je cizí státní příslušník. Podlé údajů Českého statistického úřadu byl v roce 2011 v každém desátém uzavíraném manželství alespoň jeden ze snoubenců cizinec. Absolutně bylo uzavřeno 4356 sňatků osob s cizí státní příslušností, z čehož 2384 připadlo na svazek ženy z ČR a cizince. Dalších 1722 svazků pak tvořily páry, kde cizincem byla manželka. Zbýlých 250 sňatků tvořily páry dvou cizích státních příslušníků.²

Primární právo Evropské unie zaručuje volný pohyb osob v členských státech. Možnosti lidí usadit se, najít si práci, založit rodinu za hranicemi vlastního státu jsou tak mnohem větší. Otevřenost hranic a svoboda pohybu by ale měla být doprovázena informovaností mladých lidí o následcích, které rozhodnutí usadit se dlouhodobě v zahraničí přináší. Zejména pak pokud jde o rozhodnutí založit si v cizině rodinu. Soužití s cizincem, jako multikulturní soužití, vyvolává spoustu specifických otázek právního, kulturního nebo výchovného charakteru. Pokud jsou oba rodiče v zemi, kde žijí, cizinci (např. Češka a Polák se rozhodnou žít a založit rodinu ve Velké Británii), mají alespoň stejnou výchozí pozici – nedostatečné zázemí, neznalost právního prostředí v cizí zemi,

¹ Za nejhorší nepravost pokládám dávat přednost vlastnímu přežití před počestností a kvůli přežití promarnit důvody k žití.

² Sňatečnost. In: Český statistický úřad [online]. [24. 6. 2013]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>>.

může existovat i jazyková bariéra při kontaktu s místními úřady. Mnohem složitější je ale situace, kdy se jeden z partnerů přestěhuje do rodné země druhého partnera (např. Češka se přestěhuje do Španělska a zde založí rodinu se Španělem) a jako cizinec se tak nachází v neznámé zemi a cizím právním prostředí.³ Když se vztah dostane do krize, je hledání cesty k nápravě vždy velice složité a namáhavé. Tím složitější, pokud partneri nemají ve svém nejbližším okolí potřebné zázemí a oporu svých rodin nebo jiných blízkých osob. V případech, kdy takové zázemí chybí pouze jednomu z partnerů, je samozřejmě tento partner značně znevýhodněn a krize nebo rozpad vztahu na něj může mít mnohem těžší dopad. Ještě komplikovanější je pak situace, kdy je rozvrat vztahu doprovázen násilím. Zejména tehdy, je-li násilí páčáno právě na tom z partnerů, který v cizí zemi nemá potřebné zastání a oporu.

Cílem tohoto příspěvku je popsat situace, kdy se v mezinárodní rodině⁴ vyskytne prvek násilí (ať už jako příčina nebo následek rozvratu), a specifika řešení takové situace. Najít pomoc a řešení je pro oběti domácího násilí vždy velice složité. Pokud se v rodině odehrává domácí násilí, je útek přirozenou snahou o řešení. Přirozeností člověka je uchýlit se do bezpečí, které v případě mezinárodních rodin představuje návrat domů. Domov, který je domovem pro jednoho z rodičů, ale nemusí být domovem pro společné dítě. Jak vyplývá ze statistik, případy, kdy k domácímu násilí dochází v mezinárodní rodině, jsou často řešeny přemístěním dítěte do země, z níž jeden z rodičů pochází. Když se v rodině domácí násilí vyskytuje, má toto přemístění plnit nebo plnit určitou záchrannou funkci. Ze sociologického a psychologického hlediska je to celkem pochopitelná reakce a v podstatě přirozené řešení situace.

Protiprávní přemístění dítěte mimo stát jeho obvyklého bydliště může být ale definováno i jako únos s trestněprávními důsledky. Jeho řešení pak ještě více komplikuje již tak vyhrocené vztahy v mezinárodní rodině, která se ocitla v krizi.⁵

Tento příspěvek se bude zabývat nevyhnutelností specifického přístupu k řešení případů mezinárodních únosů dětí za situace, kdy se dítě stalo přímou nebo nepřímou obětí domácího násilí a nástrojem řešení krize mezinárodní rodiny. Zejména si klade za cíl upozornit na pohled mezinárodněprávní a unijní regulace této otázky. Hlavním cílem je představit právně akceptovatelný postup, jak jednat v případě, kdy se rodič v mezinárodní rodině rozhodne řešit situaci domácího násilí odchodem, tak, aby tento odchod nebyl kvalifikován jako mezinárodní únos dítěte ve smyslu civilního práva. Sociálněprávní ochranu dětí v situacích, které řeší tento příspěvek, nelze provádět podle jednoduchých šablon. Každý případ je natolik unikátní, že si vyžaduje individuální přístup a zvážení každého kroku v kontextu dalšího možného vývoje.

³ Autorky příspěvku jsou si vědomy i dalších souvislostí domácího násilí u skupiny migrujících osob, tento příspěvek však neposkytuje dostatek prostoru věnovat se všem.

⁴ S ohledem na kontext tohoto příspěvku a na skutečnost, že rodičovský únos dítěte se může odehrát pouze ve vztahu ke společenství, ve kterém je dítě, bude tento příspěvek nadále používat pro jednoduchost pojem „mezinárodní rodina“. V praxi samozřejmě domácí násilí nemusí být nutně podmíněno rodinnou vazbou a rovněž únosu dítěte v trestněprávním slova smyslu se může dopustit i jiná osoba než rodinný příslušník.

⁵ Trestněprávní hledisko protiprávního přemístění dítěte mimo stát jeho obvyklého bydliště je velice široké téma. Klíčovou roli pak hraje právní úprava v zemi, z níž bylo dítě protiprávně přemístěno, tedy v zemi obvyklého bydliště dítěte. Autorky se v tomto příspěvku zaměřily na problematiku mezinárodních únosů dětí do České republiky, proto zde není věnován zvláštní prostor řešení trestněprávních aspektů z pohledu různých zahraničních úprav.

1. KONFLIKTY V MEZINÁRODNÍ RODINĚ

Rodina coby instituce vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím.⁶ Když se ale nebezpečí přesune dovnitř tohoto ochranného společenství, začíná se odehrávat souboj s časem. Ten mnohdy vyřeší jen útěk, útěk mimo rodinné společenství. A v případech mezinárodních rodin, kdy oběť násilí není schopna najít, nebo neví, kde hledat potřebné útočiště v zemi, kde se právě nachází, často svoji situaci řeší až útekem za hranice. Aspekty, které ovlivňují rozhodnutí rodiče vrátit se domů, můžeme rozdělit do několika okruhů.⁷

1) *Různorodost kultur* – jeden z rodičů (nebo i oba) se ocitne v prostředí, které pro něj není přirozené. Sociální život se odehrává v jiné kultuře, pod vlivem jiných zvyků a tradic. V takovém prostředí je nutné (oboustranně) počítat s mnohem větší mírou tolerance a ochoty domluvit se, než je tomu v rodinách „monokulturních“.

2) Fenomén „*cizinec mezi námi*“ – situace, kdy se jeden z rodičů ocitá „na půdě“ toho druhého. Tato osoba se musí vyrovnat s rolí cizince. To znamená toho, koho nikdo nezná, nikdo mu nerozumí. Musí se naučit překonávat bariéry, které by doma překonávat nemusel. Druhý z partnerů se tak ocitá v pozici toho silnějšího, toho, který zná prostředí, lidi, jazyk.

3) Fenomén „*volání po domově*“ – situace kdy se rozhodne mladý pár založit rodinu daleko od své vlastní rodiny. Podpora blízkých je často zásadním momentem zvládnutí stresových situací spojených se založením vlastní rodiny. Sebemenší selhání je zpravidla řešeno v rodinném kruhu. Při neexistenci takové možnosti se konflikt často zbytečně vyhrocuje za zavřenými dveřmi.

4) *Neexistence útočiště* – existence krize v rodině si vyžaduje blízkost krizového útočiště (v České republice plní takovou funkci např. krizová centra, intervenční centra), kam by se mohl jeden z rodičů na přechodnou dobu uchýlit. S vědomím existence předchozích bodů (jazyková bariéra, neexistence pomocné ruky ve svém okolí, neznalost právního prostředí) se často jenom obtížně hledá místo, odkud by se dala začít řešit krizová situace. Proto se rodič spíše uchyluje k návratu do prostředí, které dobře zná, které bylo vždy prostředím bezpečným – tedy domů. V případech mezinárodních rodin se ale domov nachází za hranicemi.

5) *Závislost na druhém rodiči* – například matka, která je sama doma s dítětem, je v reálném životě existenčně závislá na svém partnerovi. Ten je jako jediný v takové chvíli schopen rodinu ekonomicky zajistit. Odejít od takového partnera, i když je agresorem, je náročné i za situace, kdy by se oba nacházeli na domácí půdě, o to náročnější pak v cizím prostředí při absenci jakékoliv opory.

6) *Psychické vyčerpání* – ke vzniku krize v rodině může obzvláště u mezinárodních rodin přispět i psychické vyčerpání a únava plynoucí z neustálého „fungování v cizím jazyce“. Má-li každý z partnerů jiný rodný jazyk, musí společně najít cestu, jak se dorozumět. Může se jednat buď o řeč jednoho z nich, obvykle to bude jazyk země, ve které žijí. V této situaci bude ve výhodě partner, který je v takové zemi „domácí“. Nebo mohou

⁶ PÖTHER, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: Nakladatelství G plus G, 1999, s. 25 nn.

⁷ Soubor těchto aspektů byl sestaven na základě praxe autorek na Úřadě pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

zvolit jazyk, který bude cizí pro oba. Popsaná situace ale vyčerpává oba dva partnery, protože fungovat dlouhodobě v cizím jazyce, a to i při každodenní komunikaci s nejbližší osobou, je nesmírně psychicky náročné.

Existuje také celá řada analýz, které odhalují obecné příčiny vzniku domácího násilí jako takového (např. Duttonův model⁸), těm se ale tato práce věnovat nebude. Všechny tyto a mnohé další aspekty (například selhávání funkce rodiny jako semknuté ekonomické jednotky)⁹ tedy sehrávají významnou roli v situacích, kdy v mezinárodní rodině dojde ke konfliktu. Volání po domově je pak to nejpřirozenější a zároveň nejintenzivnější, co ohrožený rodič v takových chvílích pociťuje. Když se rodič rozhodne řešit vyhrocenou situaci útekem s dítětem (pro potřeby tohoto příspěvku budeme předpokládat návrat do České republiky), může být jeho jednání dle platných mezinárodních úmluv vyhodnoceno jako mezinárodní únos dítěte.

2. MEZINÁRODNÍ ÚNOS DÍTĚTE

Mezinárodní únosy dětí bývají označovány jako rodičovské únosy, jelikož rodiče si navzájem unášejí děti v 98 % případů.¹⁰ Základním pramenem právní úpravy této problematiky je haagská Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (dále jen HÚ),¹¹ Úmluva o právech dítěte (dále jen Úmluva)¹² a Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské odpovědnosti a opatření k ochraně dětí.¹³ Zatímco Úmluva uvádí pouze obecný závazek pro smluvní státy, které mají přijmout opatření k potírání nezákonného přemístování dětí do zahraničí a jejich nenavrácení zpět,¹⁴ HÚ je zvláštním pramenem.

Zatím posledním „netuzemským“ pramenem práva upravujícím mezinárodní únosy dětí je nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27. listopadu 2003, o příslušnosti, uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1347/2000, známé pod názvem Brusel IIbis či Brusel IIa (v textu dále jen jako „nařízení Brusel IIbis“). Nařízení Brusel IIbis se vztahuje pouze na intraunijní vztahy a ve věcech mezinárodních únosů dětí konkretizuje aplikaci určitých ustanovení HÚ a podmínky procesu uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech návratu uneseného nezletilého dítěte.¹⁵ Vztah nařízení Brusel IIbis k HÚ je vztahem komplemen-

⁸ Citováno dle VOŇKOVÁ, J. – SPOUSTOVÁ, I. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. 2. vydání. Praha: proFem, 2008, s. 47 nn.

⁹ V podrobnostech POLÁKOVÁ, M. Proměny české rodiny v evropském demografickém kontextu. *Právo a rodina*. 2002, č. 6, s. 1 nn.

¹⁰ Únosy dětí. In: *Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí* [online]. [24. 6. 2013]. Dostupné z: <<http://www.umpod.cz/unosy-deti/>>.

¹¹ Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí přijatá dne 25. 10. 1980 Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého.

¹² Úmluva o právech dítěte vyhlášená dne 20. 11. 1989 Valným shromážděním OSN v New Yorku.

¹³ Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznávání, výkonu a spolupráci ve věcech rodičovské odpovědnosti a opatření k ochraně dětí přijatá dne 19. 10. 1996 Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého.

¹⁴ Čl. 11 Úmluvy o právech dítěte.

¹⁵ Viz k tomu JANOČKOVÁ, M. Postavení ústředního orgánu dle úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí. *Právní fórum*. 2009, č. 9, s. 335.

tárním, tedy v rámci členských států Evropské unie se přednostně použije Brusel IIbis ohledně stejného okruhu otázek, které řeší HÚ.¹⁶

Předmětem HÚ je řešení případů protiprávního přemístění dítěte z místa jeho obvyklého bydliště, či jeho protiprávního zadržení mimo místo obvyklého bydliště. Před tím, než budou zodpovězeny základní otázky spojené se specifickým tématem tohoto článku, je potřeba definovat základní pojmy a instituty, tak jak s nimi HÚ a nařízení Brusel IIbis pracují.

2.1 Protiprávní přemístění nebo zadržení dítěte

HÚ definuje dva předpoklady, kdy je přemístění (nebo zadržení) dítěte považováno za protiprávní:

- 1) bylo-li porušeno právo péče o dítě v době, kdy bylo druhým rodičem skutečně vykonáváno, a současně
- 2) a) došlo-li k přemístění dítěte do jiného státu bez souhlasu, nebo dokonce bez vědomí druhého rodiče (protiprávní přemístění), nebo
b) byl-li dán souhlas druhého rodiče s přemístěním dítěte na určitou, většinou přesně vymezenou dobu, do jiného státu a po vypršení této doby nebylo dítě navraceno do místa svého obvyklého bydliště (protiprávní zadržení).¹⁷

Předpokládejme tedy, že matka dítěte, například vdaná za Němce, dlouhodobě žijící v Německu, která je obětí domácího násilí, se rozhodne řešit tuto situaci tím způsobem, že spolu s dítětem odejde do České republiky za svými rodiči. Jako státní příslušník České republiky se domnívá, že její problém mohou vyřešit domácí soudy a instituce. V případě, že její manžel nedal souhlas k přemístění dítěte do České republiky, nebo nepožádala-li německý soud o vydání rozhodnutí nahrazujícího tento souhlas, dopustila se matka tímto svým jednáním protiprávního přemístění dítěte, neboli mezinárodního únosu dítěte, jak ho definuje HÚ. V takovém případě má otec právo požádat¹⁸ o navrácení dítěte do místa jeho obvyklého bydliště. Tedy zpět do místa působení agresora. V úvodním prohlášení smluvních států HÚ je ovšem vyjádřeno přání zajistit bezodkladný návrat dítěte do státu jeho obvyklého bydliště a HÚ se dále již otázkou konkrétního místa, kam se má dítě navrátit, nezabývá. K této problematice se proto ještě vrátíme v dalším textu.

2.2 Obvyklé bydliště

Pojem obvyklé bydliště nedefinuje ani HÚ, ani Úmluva, ani nařízení Brusel IIbis. Dokonce s ním nepracuje ani české vnitrostátní právo. Z tohoto důvodu je potřeba k tomuto institutu přistupovat vždy velmi opatrně a s přihlédnutím ke specifčnosti jednotlivých případů. Nejdůležitějším výkladovým zdrojem je judikatura. Vzhledem k tomu,

¹⁶ PTÁČEK, L. Přeshraniční únosy dětí. In: *Mezinárodní konference ČAK, JA a ERA „Mezinárodní právo rodinné v praxi“*. Praha 26. 3. 2010.

¹⁷ Viz k tomu BEAUMONT, P. R. *The Hague convention on international child abduction*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 36.

¹⁸ Dle čl. 12 HÚ do jednoho roku.

že pojem obvyklé bydliště je klíčovým pojmem i pro nařízení Brusel IIbis, Soudní dvůr Evropské unie podal v rozhodnutí ve věci A (C-523/07) návod na posouzení, kde má pro účely použití článku 8 odst. 1 tohoto nařízení dítě obvyklé bydliště: Obvyklé bydliště odpovídá místu, které vykazuje určitou integraci dítěte v rámci sociálního a rodinného prostředí. Za tímto účelem musí být přihlédnuto zejména k trvání, pravidelnosti, podmínkám a důvodům pobytu na území členského státu a přestěhování rodiny do tohoto státu, ke státní příslušnosti dítěte, k místu a podmínkám školní docházky, k jazykovým znalostem, jakož i k rodinným a sociálním vazbám dítěte v uvedeném státě.¹⁹ Vnitrostátnímu soudu přísluší určit místo obvyklého bydliště dítěte s přihlédnutím ke všem konkrétním skutkovým okolnostem v každém jednotlivém případě. V České republice se stalo zásadním usnesení Nejvyššího soudu ve věci sp. zn. 30 Cdo 2244/2011, ve kterém je výše uvedený výrok Soudního dvora Evropské unie doslovně citován.²⁰ Toto vymezení má pro soudní rozhodování konkrétní metodický význam. Celkem jasně uvádí okolnosti, které musí soudce při určování místa obvyklého bydliště dítěte zohlednit. Mezinárodní civilní únosové právo pak pracuje s jednoduchou rovnicí: dítě má být navráceno do místa svého obvyklého bydliště, pokud z něj bylo protiprávně přemístěno.

Na tomto místě je nutné uvést, že se v praxi často vyskytuje nesprávný názor, že pokud bylo dítě svěřeno do výchovy nebo péče jednoho z rodičů, pak přemístění dítěte tímto rodičem nemůže být protiprávní. S tímto názorem nelze souhlasit, ačkoliv v některých právních řádech je takový názor skutečně právně podložen a opodstatněn.²¹ Rodič, ačkoliv dítě není svěřeno do jeho péče, je zpravidla nadále nositelem rodičovské odpovědnosti, náleží mu právo spolurozhodovat o důležitých věcech týkajících se dítěte.²² A určení místa pobytu dítěte, respektive vycestování do jiné země na delší dobu mezi ně patří.²³

Základní pravidlo tedy zní: Bylo-li dítě protiprávně přemístěno, má být navráceno do místa svého obvyklého bydliště. V momentě kdy je ústřední orgán státu,²⁴ kam bylo dítě přemístěno, informován o tomto protiprávním stavu (zpravidla tak, že je podán návrh na navrácení dítěte), postupuje tak, aby pokud možno v co nejkratší době bylo dodrženo toto základní pravidlo. V první řadě musí ústřední orgán učinit všechna opatření potřebná k dosažení dobrovolného navrácení dítěte.²⁵ Pokud se nepodaří dosáhnout dobrovolného navrácení dítěte, je přikročeno k soudnímu řízení o navrácení dítěte. Samotné řízení o navrácení dítěte probíhá podle vnitrostátní procesní právní úpravy.

¹⁹ Obvyklé bydliště. *Epravo.cz* [online]. 6. 12. 2011. [21. 4. 2013]. Dostupné z: <<http://www.epravo.cz/top/soudni-rozhodnuti/obvykle-bydliste-78963.html>>.

²⁰ K tomu viz rozhodnutí Nejvyššího soudu 30 Cdo 2244/2011 ze dne 27. 9. 2011. *Nejvyšší soud* [online]. [21. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.nsouid.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/681F416344169273C1257A4E006874FA?openDocument&Highlight=0,>>.

²¹ Typicky v právu německém, je-li rodičovská péče přenesena pouze na jednoho z rodičů, je tento rodič také výlučně oprávněn rozhodovat o určení místa pobytu dítěte a to v rámci Německa i za hranicemi.

²² K tomu HRUŠÁKOVÁ, M. – KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 220 nn.

²³ Viz k tomu i čl. 5 písm. a) HÚ.

²⁴ K zajištění efektivního vykonávání cílů HÚ byly zřízeny ústřední orgány, které mají prostřednictvím dílčích úkolů napomoci prevenci a řešení případů mezinárodních únosů dětí. V České republice je tímto ústředním orgánem Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně.

²⁵ Čl. 10 HÚ.

3. ŘÍZENÍ O NAVRÁCENÍ NEZLETILÉHO DÍTĚTE VE VĚCECH MEZINÁRODNÍCH ÚNOSŮ DĚTÍ

Řízení o navrácení nezletilého dítěte ve věcech mezinárodních únosů dětí je v České republice upraveno zákonem o zvláštních řízeních soudních (dále jen ZŘS).²⁶ V praxi dochází k častému zaměňování účelu řízení o navrácení dítěte s řízením o svěřeni dítěte do péče.²⁷ Rozhodnutím o navrácení dítěte se dítě pouze navrácí do země svého obvyklého bydliště, pod jurisdikci tohoto státu. Po návratovém řízení může probíhat v místě obvyklého bydliště dítěte a před soudy této země řízení o svěřeni dítěte do péče, respektive všechna řízení, jež jsou spojena s otázkou výchovy a výživy dítěte.²⁸

Reálným dopadem této okolnosti je, že v případech, kdy se v mezinárodní rodině odehrává domácí násilí, které se nepovede prokázat v řízení o navrácení dítěte,²⁹ musí se dítě vrátit do prostředí, kde mu opětovně hrozí přímé působení agresora. Až po navrácení dítěte může dojít k prokazování domácího násilí před orgány země, kde k němu mělo docházet. Mnoho lidí, kteří se za svým partnerem či partnerkou přestěhovali do jeho či její země, se po ukončení vztahu cítí opuštěni, bez přátel, zastání u místních orgánů, neovládají dostatečně jazyk země a tyto faktory jim stěžují formální jednání se státními orgány a soudy. Samostatným bodem pak je skutečnost, že mnoho lidí má problémy s orientací v právním řádu své rodné země, tím méně pak rozumí právnímu systému země cizí, byť v ní nějakou dobu žili.

4. DŮVODY PRO NENAVRÁCENÍ DÍTĚTE

HŮ ve svém čl. 13 počítá se souborem výjimek, pro které nemusí být nařízen návrat dítěte. Soudní nebo správní orgán dožádaného státu není povinen nařídit navrácení dítěte, jestliže osoba, instituce nebo jiný orgán, který s navrácením nesouhlasí, prokáže, že:

- a) právo péče v době přemístění nebylo vykonáváno, nebo byl dán souhlas s přemístěním dítěte,
- b) je vážné nebezpečí, že návrat by dítě vystavil fyzické nebo duševní újmě nebo je jinak dostal do nesnesitelné situace.

Druhý z uvedených případů je tím, jehož aplikace připadá v úvahu za situace, kdy je deklarováno domácí násilí, jako faktický důvod pro nenavrácení dítěte do místa obvyklého bydliště. S uplatněním čl. 13 písm. b) HŮ jsou však spojeny dva zásadní problematické body:

- 1) Rychlost návratového řízení, ve kterém se často nepovede prokázat domácí násilí v rodině jako důvod pro nenavrácení.

HŮ ukládá vnitrostátním orgánům povinnost jednat ve věcech mezinárodních únosů urychleně.³⁰ Je velice obtížné prokázat domácí násilí už v případech, kdy k němu docház-

²⁶ Zákon č. 292/2013 Sb., ustanovení § 478 a násl. ZŘS.

²⁷ Čl. 16 a 19 HŮ; k tomu viz také HC/E/UKs 350 [04/05/2001; Outer Kouse of the Court of Session (Scotland); First Instance]; HC/E/CH 299 [13/02/1992; District Court of Horgen (Switzerland); First Instance].

²⁸ Čl. 19 HŮ, k tomu viz také zpráva ombudsmana ve věci Fiordalis.

²⁹ Zejména z důvodu lhůty, která je pro návratové řízení daná zákonem.

³⁰ Viz čl. 11 HŮ.

zí ve vnitrostátním prostředí. Prokázat domácí násilí páchané za hranicemi tak může být mnohdy prakticky nemožné. Různé formy domácího násilí, zejména pak psychické násilí, není možné za krátkou dobu, ve které zpravidla k řízení o navrácení dítěte dochází, prokázat vůbec.

2) Zda se ustanovení týká pouze přímých obětí – co když je obětí rodič a na dítěti k páchání násilí nedocházelo?

Nabízí se tedy otázka, zda se výjimka pro nenavrácení uvedená v čl. 13 písm. b) HÚ vztahuje i na děti, které se staly nepřímou obětí domácího násilí. Z dikce tohoto ustanovení totiž plyne, že navrácení nebude nařízeno v případech, kdy je zde vážné nebezpečí, že dítě bude vystaveno fyzické nebo duševní újmě. Pokud násilí bylo páchano i na dítěti a dítě je tak přímou obětí, je aplikace ustanovení čl. 13 písm. b) HÚ nesporná. K rozhodnutí o navrácení dítěte do země jeho obvyklého bydliště tak dochází obvykle v případech, kdy dítě bylo pouze svědkem domácího násilí, tedy nepřímou obětí. Obecně převládá názor, že fyzická újma dítěti nehrozí také v případech, kdy dítě páchání domácího násilí vůbec nevnímalo (např. velmi malé děti). V těchto případech není důvod se domnívat, že by dítěti při návratu hrozilo nějaké nebezpečí (samozřejmě že jiný pohled na věc má rodič, který byl obětí domácího násilí a je přesvědčen, že by se jí mohlo stát i dítě). V otázce duševní újmy již nemůže být odpověď zcela jednoznačná, protože pokud bylo dítě skutečně svědkem domácího násilí, existuje závažný důvod se domnívat, že z agresora může mít strach a nucený návrat do prostředí působení agresora by duševní újmu skutečně způsobit mohl. Ovšem přímou obětí byl v těchto případech pouze rodič a ustanovení ZŘS řeší navrácení dítěte, nikoliv dítěte i rodiče. Není tedy vyloučena situace, kdy bude dítě navraceno, protože bylo pouze nepřímou obětí domácího násilí. Konkrétní rozhodnutí bude často záviset na rychlosti, jakou se povede prokázat, že v rodině bylo páchano domácí násilí, které bylo příčinou protiprávního přemístění dítěte z místa jeho obvyklého bydliště, a jak dítě tuto situaci vnímalo. Pohled na oběti domácího násilí mění i občanský zákoník,³¹ který s účinností od 1. 1. 2014 dává právo domáhat se ochrany proti domácím násilím všem osobám, které žijí v rodinné domácnosti, tzn. i dětem.

I Světová zdravotnická organizace (WHO) považuje dítě jako svědka domácího násilí za oběť domácího násilí, neboť na něj pohlíží jako na dítě psychicky týrané.³² Z tohoto pohledu by tedy v rámci návratového řízení měla být zavedena nová praxe a dítě jako svědek domácího násilí by bylo považováno za oběť. Nicméně HÚ pro odmítnutí návratu stanoví podmínku existence vážného nebezpečí pro dítě, nikoliv deklarování, že se dítě v minulosti stalo obětí domácího násilí jako svědek, protože pozice svědka, byť je považován za oběť, sama o sobě žádné nebezpečí nepředstavuje.³³

Nesporné je v těchto případech problémem i skutečnost, že argument domácího násilí bývá často jako záminka pro útěk a tím i pro protiprávní přemístění dítěte s oblibou zneužíván. Zřejmě je důvodem pro takové jednání aktuálnost problematiky domácího

³¹ § 753 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku.

³² K tomu blíže CIRBUSOVÁ, M. – KOZLOVÁ, V. Domácí násilí v rodině s dítětem jako právní problém. In: *Sborník příspěvků z konference Dítě jako oběť rodičovského konfliktu*. Jihlava: Krajský úřad Kraje Vysočina, 2013.

³³ K tomu blíže WESTPHALOVÁ, L. Sociálně-právní ochrana dětí postižených domácím násilím. In: *Dny práva – 2010 – Days of Law*, 4. ročník mezinárodní konference pořádané Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. *The conference proceedings*, s. 1462–1470.

násilí, snaha tuto otázku řešit. Rodiče, kteří s dítětem od bývalého partnera utekli, spolehnou často na to, že při pouhém tvrzení, že se stali obětí domácího násilí, budou za oběti skutečně považováni. Na základě toho pak dojde k obecnému odsouzení domnělého agresora a bude jim poskytnuta ochrana i v podobě záruky, že se ani oni, ani jejich dítě nebudou muset do země svého obvyklého bydliště vrátit. Druhou stranou mince je fakt, že zejména psychické násilí se dá dokazovat jen velmi obtížně a také se mohou lišit názory i obou partnerů na to, zda jejich chování bylo standardní, nebo se již jednalo o formu psychického násilí. Dalším klíčovým bodem v těchto situacích je již dříve zmíněný problém osoby žijící v cizí zemi. Není výjimkou, že chybějící důkazy pro domácí násilí jsou vysvětlovány tvrzením, že tato osoba se sice na příslušné orgány v dané zemi obracela, ale tyto odmítly s ní situaci řešit, nebo situaci řešily bez provedení odpovídajících záznamů (z pohledu oběti tedy ve prospěch občana své země). Oběť se často na příslušné orgány vůbec neobrátil také z důvodu jazykové bariéry, nebo právě z obavy, že by jí jako cizinci v dané zemi stejně nebyla poskytnuta ochrana. Takováto tvrzení jsou samozřejmě nedoložitelná, ale také nevyvratitelná.

Čl. 13 písm. b) HÚ mluví o „prokázání“ vážného nebezpečí, nikoliv o „pojetí podezření z vážného nebezpečí“.³⁴ Může se tedy stát, že se rodič bude muset se svým dítětem vrátit do země, v níž se agresor nachází, a až zde prokázat, že byl a je v pozici oběti domácího násilí. Až zde musí podstoupit všechny vnitrostátní procedury prokázání tohoto jednání dle zákonů daného státu. Taková situace může ale být pro oběť naprosto nepředstavitelná. Je potřeba ovšem zdůraznit, že nikdo nemůže rodiče nutit, aby se vrátil přímo do domácnosti agresora a vystavil se tak opět nebezpečí domácího násilí. HÚ předpokládá pouze navrácení dítěte do země jeho obvyklého bydliště. Nemusí tedy současně dojít i k návratu rodiče³⁵ a především musí obvykle dojít pouze k návratu do státu, v němž mělo dítě své obvyklé bydliště. Není tedy nutné se vracet na původní adresu, kde se dítě zdržovalo (pokud to ovšem soud přímo nenařídí v rozhodnutí o navrácení dítěte). I to však může být velkou komplikací, zejména v situacích, kdy rodič v dané zemi nemá žádné zázemí, známé, přátele, nemá finanční prostředky, existuje jazyková bariéra. Tyto problémy by ale měl řešit v rámci návratového řízení soud, který o navrácení dítěte rozhoduje, v podobě záruk. Tím spíše v situacích, kdy má skutečně důvod se domnívat (ačkoliv se tuto skutečnost v řízení nepodařilo dostatečně prokázat), že v rodině docházelo k domácímu násilí.

V médiích jsou často prezentovány případy, kdy se rodiče (především matky) se svými dětmi skrývají na neznámém místě tak, aby je nenašel agresor a současně aby nemohlo dojít k výkonu rozhodnutí o navrácení dítěte do místa jeho obvyklého bydliště. Důvodem takového jednání bývá právě strach z návratu do prostředí agresora. Takovéto jednání však celou situaci pouze komplikuje a situace není trvale udržitelná. Rodiče by si především měli uvědomit, že soustavným životem ve strachu z odhalení, stresují nejen sebe ale především své dítě, které samozřejmě vnímá, co se kolem něj děje.

³⁴ Autorky úmyslně opomíjí možnost odmítnout nařízení návratu v případech, že dítě nesouhlasí s návratem a dosáhlo věku a stupně vyspělosti, v němž je vhodné přihlížet k jeho stanoviskům dle čl. 13 HÚ. Toto téma je natolik specifické a obsáhlé, že mu lze věnovat samostatnou pozornost v dalším článku.

³⁵ Mállokterý rodič však po zkušenosti domácího násilí bude dobrovolně ochoten vystavit své dítě nebezpečí soužití s agresorem.

4.1 Aplikace čl. 13 v praxi

V současné době eviduje databáze INCADAT³⁶ celkem 538 rozhodnutí dotýkajících se aplikace čl. 13 HÚ. Omezením vyhledávání na případy týkající se domácího násilí se počet rozhodnutí sníží na 116. Rešerše rozhodovací praxe soudů při aplikaci ustanovení čl. 13 HÚ ve spojení s domácím násilím je předmětem samostatného připravovaného článku. Jedno z nejzásadnějších rozhodnutí týkající se aplikace čl. 13 HÚ bylo *Friedrich v. Friedrich*,³⁷ ve kterém soud rozhodl, že rozhodující pro nenavrácení dítěte je jeho bezprostřední ohrožení, tedy např. navrácení do válečné zóny, nebo oblasti hladomoru. Toto a mnohá další rozhodnutí jenom potvrzují, že se čl. 13 HÚ dotýká většinou případů, ve kterých je dítě pouze přímou obětí domácího násilí.

Soud ale nemůže zamítnout žádost o navrácení dítěte podle článku 13 písm. b) HÚ, pokud se prokáže, podle čl. 11 odst. 4 nařízení Brusel IIbis, že byla přijata vhodná opatření k zajištění ochrany dítěte po jeho navrácení. Těmito opatřeními jsou myšleny záruky, které reflektuje rovněž ustanovení § 489 odst. 2 ZŘS. Jak je zde uvedeno, soud může rozhodnutí podmínit, nebo podmíněčně odložit navrácení dítěte, a to splněním přiměřených záruk navrhovatelem nebo vydáním rozhodnutí anebo učiněním jiných opatření orgány státu, do něhož má být dítě navráceno. Otázka ale zní, do jaké míry je toto ustanovení aplikovatelné na případy domácího násilí. V případě, že je prokázáno, že v rodině násilí probíhá, lze přímo aplikovat čl. 13 písm. b) HÚ a dítě nenavrátit. V případě, že se v průběhu návratového řízení nepodařilo prokázat domácí násilí, lze si jenom stěžít představit, že se podaří rodiči, který se chce s dítětem do země jeho obvyklého bydliště navrátit, úpravu záruk před soudem prosadit. A zejména je-li druhý rodič skutečně agresorem a násilníkem, jak bude zajištěno, že záruky skutečně dodrží a poskytne rodiči, který se s dítětem do země obvyklého bydliště vrátí, dostatečnou ochranu?

5. JAK JE MOŽNÉ POSTUPOVAT, DOCHÁZÍ-LI K DOMÁCÍMU NÁSILÍ V MEZINÁRODNÍ RODINĚ?

Vytvořit návod nebo „manuál“ pro tak složitou životní situaci určitě nelze. Lze však sestavit seznam doporučení jak postupovat, s vědomím toho, že ho nikdy nebude možné dodržet úplně, bez výjimek. Pro reálnost situace a pro potřebu naznačení jednotlivých kroků, budeme v tomto případě vycházet z již výše nastíněné situace, kdy se Češka žijící s Němcem v Německu stane obětí domácího násilí. V takovém případě, lze doporučit následující:

- 1) Vyhledat organizaci napomáhající obětem domácího násilí v Německu.
- 2) Dle doporučení organizace a podle vážnosti situace nahlásit na místní polici útok a poté se zdržovat mimo vliv agresora – např. nouzová lůžka v centru pro pomoc obětem domácího násilí, kamarádi, rodina, známí, vždy ale v Německu.

³⁶ Databáze dostupná na webových stránkách Haagské konference mezinárodního práva <www.hcch.net>, v sekci mezinárodních únosů, rozhodnutí, které se týkají otázek mezinárodních únosů dětí.

³⁷ *Friedrich v. Friedrich*, 78 E:3d 1060 (6th Cir. 1996). In: *Hague Conference on private international law* [online]. [23. 4. 2013]. Dostupné z: <<http://www.incadat.com/index.cfm?act=search.detail&cid=82&lng=1&sl=2>>.

- 3) Rozhodně neopouštět zemi – řešit vše s místní policií ve spolupráci s azylovými domy, krizovými centry a podobnými institucemi poskytujícími pomoc obětem domácího násilí.
- 4) Vyřešit situaci agresora v domě – podle možností místního právního řádu požádat soud o vykázení agresora ze společného obydlí, vydání zákazu zdržování se v místě, zákazu přiblížení se apod.
- 5) Podat návrh na rozvod, návrh na svěření dítěte do péče.
- 6) To, že je dítě svěřeno do péče jednoho rodiče, ještě neznamená, že zaniká právo druhého rodiče o něm rozhodovat.³⁸ Proto je potřeba, v případě, že chce matka s dítětem odcestovat domů, zajistit si souhlas s vycestováním, nebo povolení soudu nahrazující tento souhlas.
- 7) V případě, že takové povolení má, může se s dítětem vrátit domů. Vždy je ale potřeba dodržovat úpravu styku druhého rodiče s dítětem. Pokud mu má být styk umožněn, nesmí v něm nikdo bránit.
- 8) V případě, že byl agresor zadržen nebo odsouzen, je potřeba řešit situaci z dlouhodobého hlediska.

Útěk s dítětem za hranice, jako reakce na krizovou situaci, může celou situaci ještě zhoršit. Pokud je to alespoň trochu možné, je potřeba začít situaci řešit vždy v zemi obvyklého bydliště dítěte. Mezinárodní úmluvy totiž mluví jasně – únosem je neoprávněné přemístění dítěte z místa jeho obvyklého bydliště. Prokázat, že navrácení dítěte do místa obvyklého bydliště je pro něho nebezpečné, je v situaci emočního vypětí a nedostatku času, ve kterém návratové řízení probíhá, mnohdy nemožné. Řešit situaci tím, že se matka schovává na neznámém místě, aby utekla před agresorem a současně před orgány, které vykonávají rozhodnutí o navrácení dítěte, je psychicky velice náročné a jen zřídka končí úspěchem.

ZÁVĚR

Chtít po rodičích, aby ve vyhrocených životních situacích přemýšleli nad postupem, který bude právně akceptovatelný, je spíše tajným přáním, než realitou. Otázce domácího násilí v prostoru omezeném hranicemi státu je již v dnešní době věnována velká pozornost snad po celém světě. Je zdůrazňována potřeba informovanosti, prevence, interdisciplinární spolupráce a vyžadována pozornost ze strany vlády, státních orgánů, médií i lidí samotných. Pro oběti domácího násilí vzniká čím dál víc pomocných institucí,³⁹ které se jim věnují ve všech stádiích. Pomáhají jim jak s definováním stavu, ve kterém se ocitli, tak v momentě, kdy se rozhodnou tento stav řešit. Každý vyspělý stát má síť spolupracujících organizací, které pomáhají lidem, kteří se stali obětí domácího násilí.

³⁸ Toto platí zpravidla, vždy je nutné se řídit právem státu, na jehož území a podle jehož právního řádu je rozhodováno.

³⁹ Např. Bílý kruh bezpečí, Spondea, Centra sociálních služeb atd.

Problémem, kterému je věnováno málo pozornosti, jsou situace, kdy dochází k domácímu násilí v mezinárodních rodinách. I takové násilí samozřejmě probíhá ve vnitrostátním prostředí, ale dotýká se státních příslušníků různých zemí, nebo alespoň státních příslušníků jiné země, než ve které k němu dochází. Tyto oběti pak mají tendence hledat pomoc ve svém domově. Pokud se obrátí na příslušné instituce ve své rodné zemi, tyto jim nemohou přes hranice pomoc poskytnout a bohužel někdy nedokážou ani správně poradit. Často pak dochází právě k nešťastnému řešení v podobě útěku do vlasti. Prevence případů, kdy dochází k mezinárodním únosům následkem domácího násilí, by měla být na prvním místě. Postižené osoby se často domnívají, že za ně „jejich stát“ všechno vyřeší.

Důležité ale je uvědomit si, jaké následky má jejich rozhodnutí přestěhovat se do zahraničí, žít zde a založit si zde rodinu. Vědět, že orgány jejich rodné země nemají v zahraničí žádné pravomoci a nejsou oprávněny tam žádným způsobem zasahovat a fungovat. Vědět, že v případě problémů se musí obracet nejprve na místní orgány, které jsou povinny jim poskytnout pomoc stejně jako všem ostatním občanům žijícím na území daného státu. Mít alespoň základní povědomí o právních následcích svého rozhodnutí žít v cizí zemi, aby v momentě první krize nebyl útek vnímán jako primární a jediné možné řešení situace. Je potřeba si uvědomit, že o dítěti rozhoduje soud v místě posledního obvyklého bydliště dítěte před jeho přemístěním, takže odvézt dítě před agresorem za hranice, tedy z pohledu rodiče „domů“, není řešením.

Mgr. Martina Cirbusová

Právnická fakulta Masarykovy Univerzity
Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

JUDr. Ing. Romana Rogalewiczová

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Martina Cirbusová – Romana Rogalewiczová

Violence in Family and International Child Abduction as its Result

***Abstract:** The article deals with questions of domestic violence in international families, resulting in an escape of one parent, together with the child, to the country of origin. These situations are frequently caused by the fact that those who decide to establish a family abroad do not realize all the aspects of their decision and are not aware of the legal framework in place. They believe that, although they live permanently abroad, their marriage is governed by the legal framework of their country of birth and that their country of origin are capable of solving their situations. The article names some factors that can influence the development of a crisis in an international family, it defines shortly international child abduction and analyses the specificity of return proceedings in the cases where domestic violence in a family occurs. Also it tackles the problem of evidence of domestic violence which allegedly happened in a foreign country, as well the question of the position of the child as direct or indirect victim of domestic violence. Finally, the authoresses recommends a procedure to solve a problematic situation of domestic violence in an international family, without the need to escalate the conflict with the international child abduction.*

***Key words:** family, domestic violence, international child abduction, habitual residence, return proceeding*